

STENDHAL
VÖRÖS ÉS FEKETE

I. KÖTET

Budapest, 2025

A KIADÓ MEGJEGYZÉSE

A mű már készen állt a kiadásra,
ám a nagy horderejű júliusi események elterelték
az emberek gondolatait a képzelet játékaikról.
Okkal feltételezzük,
hogy az alábbi lapok 1927-ben íródtak.

ELSŐ KÖNYV

Az igazságot, a kellemetlen igazságot.

DANTON

I.

EGY KISVÁROS

*Tégy együvé ezreket, kevésbé rosszakat,
de a ketrec is komorabb.*

HOBBS*

VERRIÈRES-T NYUGODTAN TEKINTHETJÜK Franche-Comté megye egyik legbájosabb városkájának. Piros cseréppel fedett, csúcsos tetejű, fehér falú házai lejtősen ereszkednek le a domboldalon, amelynek legenyhébb domborulatait is szépen kirajzolják az életerős gesztenyefák lombjai. A Doubs folyó néhány száz lábnyira** folyik az erődítmény alatt, amelyet még a spanyolok építettek, de már romokban hever.

Verrières-t észak felől magas hegygerinc, a Jura-hegység egyik nyúlványa oltalmazza. A Verra-vonulat csipkézett hegycsúcsait már az első októberi fagyok idején belepi a hó. A hegyekből sebes sodrású patak zuhog alá, átszeli a várost, és még mielőtt a Doubs folyóba ömlene, megforgatja a fűrészmalom kerekét – e meglehetősen kezdetleges iparágak köszönhető, hogy a városka inkább paraszti, mint polgári lakosságának nagy része bizonyos jómódban él. Ám a kisvárost mégsem

* Thomas Hobbes (1588–1679) angol filozófus, a modern politikai filozófia egyik megalapozója.

** Régi mértékegység, 1 láb = 0,32 méter.

a fűrészmalmok tették gazdaggá. A festett, úgynevezett Mulhouse-vásznakat gyártó üzem hozta el az általános fellendülést, Napóleon bukása óta így születhetett újjá szinte valamennyi verrières-i ház homlokzata.

Még szinte be sem értünk a városba, máris majd' megsüketülünk egy zajos és rémisztő kinézetű masina csattogásától. Húsz nehéz kalapácsot emel fel a patak vize mozgatta kerék, majd ejt le akkora döndüléssel, hogy a kockakövek is megremegnek belé. Minden egyes kalapács nem is tudom, hány ezer szöget ver naponta. Üde, csinos leányzók tolják be tálcán a hatalmas kalapácsok alá a vasdarabkákat, amelyek hamarosan szöggé alakulnak át. Ez a látszatra oly kemény munka jelenti az egyik nagy meglepetést az utazó számára, aki először merészkedik a Franciaországot Helvéciától elválasztó hegység gyomrába. És ha ez a bizonyos utazó megkérdezi, vajon kié a szép szöggyártó üzem, amely döndüléseivel szinte megsüketíti a lejtős főutcán sétálgatókat, a vidék elnyújtott hanghordozásával így felelnek neki: *Kié lenne? Hát a polgármester úré!*

És ha az utazó csak egy rövid időre is megtorpan a város főutcáján, amely meredeken tart felfelé a Doubs partjától egészen a domb tetejéig, százat az egyhez, hogy megpillant majd egy nagyon elfoglaltnak és fontosnak látszó, magas férfiút.

Amerre elhalad, mindenki megemeli a kalapját. A haja őszes szürke, és szürke a ruhája is. Többféle lovagrend jelvénye díszíti a kabátját, magas a homloka, sasorra van, mindent összevéve meglehetősen szabályosak az arcvonásai: sőt, elsőre az a benyomásunk, hogy a polgármesteri méltósághoz az a fajta kellem is társul nála, amely negyvennyolc-ötven éves korukra kialakul egyes férfiaknál. Ám a párizsi utazó hamarosan feszengve fedezi fel a polgármester arcára kiülő önelégültséget és kivagyiságot, amelyhez korlátoltság és képzelethiány társul. És megérteni véli, hogy e férfiú tehetsége abban merül ki, hogy másokkal pontosan, határidőre kifizetteti azt, amivel tartoznak neki, ő maga viszont a lehető legkésőbb egyenlíti ki az adósságát.

Hát ilyen ember Rênal úr, Verrières polgármestere. Most megfontolt léptekkel átvág az úton, be a városháza épületébe, és eltűnik az

utazó szeme elől. Ám ha az utazó folytatja sétáját, száz lépéssel feljebb egy tetszetős házat, és a házhoz tartozó rácsos kerítésen keresztül egy csodálatos kertet pillanthat meg. A kerten túl a látóhatárt Burgundia hegyei zárják le, mintha kifejezetten a látvány öröméért rendezték volna így el őket. Ez a kilátás elfeledteti az utazóval a városka pizslicsaré pénzügyekkel fertőzött légkörét, amelyben kis híján már fulladozni kezdett.

Valakitől megtudja, hogy ez Rênal úr háza. A polgármester a szögglyártó üzemből befolyt jövedelemnek köszönheti a termésköből épült szép házat, amelyet mostanában fejezett be. Azt mondják, a családja spanyol eredetű, igen régi család, állítólag még jóval azelőtt telepedtek meg a vidéken, hogy XIV. Lajos elhódította volna a spanyoloktól.

Rênal úr csak 1815 óta érzi szégyellnivalónak, hogy gyárosként kezdte: amióta kinevezték polgármesternek. Az egészen a Doubs folyóig teraszosan ereszkedő csodálatos kert tartófalai is Rênal úr vasgyártásban szerzett tudását dicsérik.

Senki ne számítson arra, hogy Franciaországban is a nagy német iparvárosokat: Lipszét, Frankfurtot, Nürnberget övező festői kertekre talál. Franche-Comtéban minél több falat emel valaki, minél inkább teletsúfolja a kertjét akkurátusan egymásra rakott kövekből épült gúlákkal, a szomszédok annál jobban tisztelik. Rênal úr falakkal szabdalt kertjét már csak azért is csodálták, mert darabonként, aranyáron vásárolta fel a területét. Példának okáért a fűrészmalom, amely rögtön feltűnik a városba érkező utazónak kiváló elhelyezkedése miatt – a Doubs partján áll –, és amelynek a tetején egy tábla hirdeti hatalmas betűkkel: hogy „Sorel”, hat évvel ezelőtt még épp azon a helyen állt, ahol Rênal úr kertjében a negyedik terasz fala emelkedik.

A polgármester úrnak gögjét legyűrve hosszan kellett gyözködnie Sorel, a makacs és keményfejű öreg parasztot; és jó néhány szép Lajos-aranyat ki kellett csengetnie, mire Sorel hajlandó volt a fűrészmalomát átköltöztetni. Ami pedig a fűrészmalomokat hajtó *községi* patakot illeti:

azt Rênal úr eltereltette, élve a Párizsban szerzett befolyásával, amelyet az 182*-as választásoknak köszönhetett.

Négyholdnyi területet adott Sorel egyetlen holdjáért, ötszáz lépéssel lejjebb, a Doubs partján. És bár ez a helyszín sokkal előnyösebb volt a fenyődeszka-kereskedése szempontjából, *Sorel úr* – így szólították, mióta meggazdagodott – valamilyen titokzatos módon, a szomszédjában munkáló türelmetlenséget és *bírvágyat* kihasználva, még hatezer frankot is kisajtolt belőle.

Nem tagadhatjuk, hogy a környék józanabb gondolkodású lakói nem helyeselték ezt az ügyletet. Egyszer, körülbelül négy évvel ezelőtt, amikor Rênal úr a polgármesteri öltözkézésben hazafelé tartott a vasárnapi miséről, valamivel távolabb megpillantotta az öreg Sorelt, mind a három fia ott állt körülötte, és gúnyosan mosolyogva méregették őt. Ez a mosoly törként fúródott a polgármester szívébe, és azóta is gyakran felmerül benne, hogy olcsóbban is megúszhatta volna a cserét.

Ha Verrières-ben igazi tekintélyre akar szert tenni az ember, természetesen sok falat kell építtetnie, de semmiképpen sem szabad átvennie holmi Itáliából áthurcolt alaprajzot azoktól a kőművesektől, akik tavasszal Párizsba tartva átkelnek a Jura-hegység szűk völgyein. Egy efféle újítás miatt az óvatlan építtetőt feltétlenül önfejű alaknak bélyegeznék a városban, és elveszett ember lenne azoknak a bölcs és mértékletes személyeknek a szemében, akik Franche-Comtéban a megbecsülést osztogatják.

Valójában ezek a bölcs személyek a legbosszantóbb önkényuralmat gyakorolják; és ez a hitvány szó az oka, hogy az efféle kisvárosokban olyan elviselhetetlennek érzi az életet bárki, aki hosszabb időt eltöltött már a Párizsban nevezett nagy köztársaságban. A vélemény – és mi csoda vélemény! – zsarnoksága éppolyan *ostobán* működik a francia kisvárosokban, mint az Amerikai Egyesült Államokban.

II.

EGY POLGÁRMESTER

*A méltóság? Az talán semmiség, uram?
Az ostobák tisztelik, a gyermekek tátott szájjal csodálják,
a gazdagok irigylik, a bölcsék megvetik.*

BARNAVE*

RÊNAL ÚR POLGÁRMESTERI TÉNYKEDÉSE szempontjából nagy szerencse volt, hogy elengedhetetlenné vált egy hatalmas *támfal* építése a sétányhoz, amely a domboldalban halad, mintegy száz láb magasságban követve a Doubs folyó vonalát. Kiváló elhelyezkedésének köszönhetően e sétányról nyílik egész Franciaország egyik legfestőibb kilátása. Ám a tavaszi nagy esők minden évben barázdákat, valóságos árkokat vájtak a sétány talajába, és járhatatlanná tették. Ez természetesen mindenkinek kényelmetlen volt, ám abba a boldogító kényszerbe hajszolta Rênal urat, hogy egy húsz láb magas és harminc-negyven öl** hosszú támfallal tegye örök emlékküvé polgármesterségét.

A támfal mellvédje – amelynek érdekében Rênal úrnak háromszor is Párizsba kellett utaznia, ugyanis az utolsó előtti belügyminiszter bevallotta a verrières-i sétány halálos ellensége volt –, egyszóval a támfal

* Antoine Barnave (1761–1793) ügyvéd, országgyűlési képviselő, kiváló szónok, a Terror alatt kivégezték.

** Régi mértékegység, egy öl = 1,9 méter.

mellvédje most négy láb magasan emelkedik a talaj fölé. És mintegy packázva minden hajdanvolt és leendő miniszterrel, a mellvédet terméskőkockákkal erősítették meg.

Ó, mily sokszor támaszkodtam mellkasommal a szép, kékeszürke terméskőkockáknak, a Doubs völgyének látványát szemlélve, a minap magam mögött hagyott párizsi bálokról ábrándozva! A folyón túl, a bal parton öt-hat keskeny völgy kanyarog lefelé, öblükben messziről is jól látható kis patakokkal, amelyek az egyik zúgótól a másikig rohanva, végül a Doubs folyóba ömlenek. Nagyon erősen tud tűzni a nap a hegyek között; ám a sétány csodálatos platánjai akkor is megóvják az álmodozó utazót, amikor a zenitjén áll. A fák gyors növekedésüket és kékeszöld ragyogásukat annak a földnek köszönhetik, amelyet a polgármester hordatott a hatalmas támfal mögé, ugyanis a városi tanácsi képviselők akarata ellenére további hat lábbal kiszélesítette a sétányt, amit én nagyon is helyeslek (bár ő ultra, én pedig liberális vagyok), ugyanis ez az oka, hogy az ő és Valenod úr, a verrières-i szegényház szerencsés igazgatójának véleménye szerint is a verrières-i sétány bátran felveszi a versenyt Saint-Germain-en-Laye híres sétányával.

Nekem csak egy bajom van a HŰSÉG SÉTÁNYÁVAL – vagy tizenöt-husz helyen olvasható ez a név kis márványtáblákon, amelyeknek Rénal úr újabb kitüntetését köszönhetett –, egyszóval, az a barbár módszer zavar nagyon, ahogy a városi hatóság egészen a tövükig megmetszette és visszanyírta az életerős platánokat. Alacsony, kerek és lelapított lombjukkal közönséges zöldségre hasonlítanak, holott nyilván szeretnének olyan csodálatosan kinézni, mint Angliában élő társaik. Ám a polgármester úrnak zsarnoki az akarata, és a városi fákat évente kétszer kegyetlenül megcsonkítják. A helyi liberálisok azt állítják, de természetesen túloznak, hogy a városi főkertész fűrésze sokkal szigorúbban vág, amióta Maslon káplán rendszeresen ráteszi a kezét a metszés végtermékére.

Ezt a fiatal plébánost néhány éve helyezték ide Besançonból, hogy tartsa rajta a szemét Chélan abbén, valamint néhány környékbeli pa-

pon. Egy Verrières-be visszavonult öreg katonasebész, aki részt vett az itáliai hadjáratban, és a polgármester úr szerint egyszerre volt jakobinus és bonapartista is, egy alkalommal vette magának a bátorságot, és közölte Rênal úrral, mennyire nem örül a szép fák rendszeres megcsonkításának.

– Én szeretem az árnyékot – felelte Rênal úr azzal az árnyalatnyi göggel, ami még ildomosnak mondható, amikor egy Becsületrenddel kitüntetett katonasebésszel beszél az ember –, szeretem az árnyékot, és azért nyíratom meg a fáimat, hogy nagyobb árnyékot adjanak, véleményem szerint egy fa másra nem is való, hacsak – mint például a diófa – *nem hajt hasznót*.

Íme, a kulcsfogalom, amely az összes verrières-i döntést meghatározza: HASZNOT HAJTANI. Ez a kifejezés egymagában összefoglalja a városka lakóinak több mint háromnegyedét foglalkoztató gondolatokat.

Hogy hajt-e valamely hasznót – ez az érv dönt mindenről ebben az oly bájosnak tűnő városkában. A Verrières-be érkező idegen, elbűvölve a várost körülölelő hűvös és mély völgyek látványától, először úgy képzelem, hogy a lakói fogékonyak a szépségre; hiszen igen gyakran szóba hozzák a vidék szépségét: mi tagadás, nagy feneket kerítenek a dolognak; ám csak azért, mert ez a szépség vendégeket vonz a környékre, a vendégek pénze a fogadósokat gazdagítja, ez pedig a fogyasztási adó révén *hasznót hajt a városnak*.

Egy szép őszi napon Rênal úr, feleségével a karján, a Hűség Sétányán sétálgatott. Míg Rênalné a férjét hallgatta, aki nagy komolyan magyarázott valamit, le sem vette nyugtalan tekintetét három csintalan kislányról. A legidősebb, tizenegy körüli fiúcska gyakran odafutott a mellvédhez, és úgy tett, mintha fel szeretne kapaszkodni rá. Ekkor megszólalt egy lány hang: „Adolphe”, mire a fiú lemondott nagyratörő tervéről. Rênalné, bár már harminc körül járhatott, még elég szép aszszony volt.

– Alaposan megjárhatja ez a párizsi ficsúr! – jegyezte meg éppen Rênal úr indulatosan, a szokásosnál sápadtabb arccal. – Ugyanis maradt még néhány barátom az Udvarban...

Elismerem, az a tervem, hogy kétszáz oldalon keresztül meséljek olvasómnak a vidéki életről, ám nem vagyok annyira kegyetlen, hogy teljes terjedelmében végighallgattassak szegénnyel egy *ravaszul körülményes* vidéki párbeszédet.

Az a bizonyos, Rênal úr szemében oly gyűlöletes párizsi ficsúr nem más volt, mint Appert úr, aki két nappal azelőtt valamiképpen megoldotta, hogy bejusson nem csupán a verrières-i börtönbe és szegényházba, hanem a kórházba is, amelynek az ügyeit a polgármester és a városka gazdag vállalkozói intézték fizetség nélkül.

– De mit árthat magának ez a párizsi úr – kérdezte Rênalné félénken –, amikor olyan lelkiismeretesen és becsületesen intézi a szegények pénzügyeit?

– Nincs más célja, mint hogy mindenáron *hibát találjon*, hogy azután cikkeket írhasson róluk a liberális újságokban!

– De hát olyanokat maga soha nem olvas, kedvesem!

– Igen ám, de az emberek az ilyen jakobinus cikkek alapján mégiscsak összevissza fecsegnek; ami elvonja a figyelmünket, és megakadályozza, hogy *még több jót cselekedjünk*.^{*} Nem, ezt soha nem bocsátom meg Chélan abbénak!

^{*} Történelmi tény. (Itt arról van szó, hogy Stendhal ezt a kifejezést a korabeli királypárti újságokból másolta.)

III.

A SZEGÉNYEK JAVA

*Egy erényes pap, aki nem intrikál,
igazi gondviselés egy falunak.*

FLEURY*

TUDNIILLIK A VERRIÈRES-I PLÉBÁNOSNAK, egy nyolcvanéves öregúrnak, aki a friss hegyi levegőnek köszönhette vaseségységét és erős jellemét, joga volt a nap bármely órájában látogatást tenni a börtönben, a kórházban, sőt a szegényházban is. A párizsi Appert úrban, akit kifejezetten Chélan abbéhoz irányítottak, volt annyi előrelátás, hogy hajnali hatkor érkezzen meg a különös kisvárosba. Első útja a parókiára vezetett.

Chélan abbé elolvasta az ajánlólevelet, amelyet de La Mole márki, Franciaország pairje, a környék leggazdagabb földesura írt, és hosszan elgondolkodott.

Végül is öreg vagyok, és mindenki szeret a városban – morfondírozott félhangon –, csak nem merésznék! Ezzel a párizsi úr felé fordult, tekintetében magas kora ellenére az a szent tűz égett, amely egy kissé veszélyes akció fölött érzett öröm előjele, és kijelentette:

* Claude Fleury (1640–1723) katolikus pap, vallástörténész.

– Jöjjön csak velem, uram, de legyen olyan kedves, hogy a börtönőr, de főleg a szegényház felvigyázói előtt semmiféle véleményt ne fogalmazzon meg a látottakról.

Ebből Appert úr megérthette, hogy derék emberrel van dolga: a tiszteletre méltó plébános nyomába szegődve megtekintette a börtönt, a kórházat, a szegényházat, számos kérdést tett fel, és a különös választok ellenére sem engedett meg magának egyetlen becsmérlő megjegyzést sem.

A látogatás több órányira nyúlt. Ezután a pap még ebédre is meghívta Appert urat, aki azzal háraitotta el a meghívást, hogy leveleket kell írnia: nem akarta még nagyobb bajba keverni hősies társát. Három óra körül azután az urak indultak, hogy befejezzék a szegényház ellenőrzését, majd visszatértek a börtönbe. Az ajtóban szemben találták magukat a börtönőrrel, egy hat láb magas, görbelábú óriással; durva vonású arcát ocsmány maszkká torzította a félelem.

– Á, plébános úr! – kiáltott fel az abbét megpillantva. – Nem Appert úr ez az ön társaságában?

– És ha igen, mit számít az? – kérdezett vissza a plébános.

– Ugyanis tegnap a prefektus úr egy lovas csendőr révén, aki egész éjszaka úton volt, a leghatározottabban utasításba adta, hogy ne engedjük be Appert urat a börtönbe.

– Hát akkor közlöm önnel, Noiraud úr, hogy vendégem valóban Appert úr. Ugye, maga is tudja, hogy nekem a nappal és az éjszaka bármely órájában jogom van belépni a börtönbe, és azt hozhatok magammal, akit csak akarok?

– Igen, plébános úr – felelte a börtönőr halkán, és lehajtotta a fejét, mint egy buldog a bottól való félelmében. – Igen ám, csakhogy nekem családom van, asszony és gyerek, és ha valaki megtudja, biztosan elbocsátanak.

– Engem is nagyon megviselne, ha elveszíteném az állásomat – felelte a derék plébános, egyre jobban elérékenyülve.

– Micsoda különbség – vágta rá a börtönőr. – Mindenki tudja, hogy a plébános úrnak évi nyolcszáz frank járadéka van, tehát igencsak jól megy a dolga.

Ezek voltak a tények, amelyek húsz különféle módon magyarázva és eltúlozva az utóbbi két napban a városkában felszították a gyűlölködő indulatokat. Jelenleg éppen erről beszélgetett Rênal úr is a feleségével. A délelőtt folyamán Valenod úrral, a szegényház igazgatójával el is mentek a plébánoshoz, hogy hangot adjanak mélységes felháborodásuknak. Chélan abbé egyedül volt kettőjükkel szemben: megérezte szavaik súlyát.

– Rendben van, uraim! Én leszek tehát a harmadik nyolcvan körüli plébános, akit elcsapnak itt a környéken. Már ötvenhat éve dolgozom Verrières-ben; a város szinte összes lakóját én kereszteltem, egyébiránt ez is csak egy nagyobbacska falu volt, amikor idekerültem. Nap mint nap olyan fiatalokat adok össze, akiknek a nagyszüleit is én eskettem. Verrières az én családom; de amikor megláttam az idegen fiatalembert, azt gondoltam magamban: „Lehet, hogy ez a Párizsból jött úr tényleg liberális, túl sokan is vannak manapság; de mit árthat ő a szegényeinknek és rabjainknak?”

Ám Rênal úr és főleg Valenod, a szegényház igazgatója egyre hevesebb szemrehányásokat zúdítottak rá:

– Nagyszerű, uraim! Csapjanak hát el! – kiáltott fel az idős plébános reszkető hangon. – Attól még a környéken maradok. Mindenki tudja, hogy negyvennyolc évvel ezelőtt örököltem egy földbirtokot, ami évi nyolcszáz frankot jövedelmez. Megélek annak a jövedelméből. A hivatalom révén semmit sem sikerült megtakarítanom, úgy bizony, uraim, talán ezért nem rémít meg annyira, amikor arról beszélnek, hogy elveszíthetem.

Rênal úr nagyon jól élt a feleségével. De mivel nem tudott mit válaszolni az asszony féltékeny megismételt kérdésére: „de mit árthatna ez a párizsi úr a mi börtönlakóinknak?”, kis híján dühbe gurult, ám ekkor a felesége felkiáltott. A középű fiú felmászott a támfal mell-

védjére, és ott futásnak eredt, holott a fal húsz lábbal a másik oldalon elterülő szőlős fölött emelkedett. Rênalné félt, ha rákiált, megijeszti, és a gyerek leesik, ezért nem mert rászólni. Végül a kisfiú, aki büszkén nevetett a hőstettén, az anyjára pillantva észrevette, hogy az milyen sápadt, leugrott, és odaszaladt hozzá. Alapos dorgálásban lett része.

Ez a kis esemény más mederbe terelte a beszélgetést.

– Elhatároztam, hogy felveszem házitanítónak Sorelt, az ács fiát – mondta Rênal úr –, ő majd ráncba szedi a gyerekeket, már túlságosan elkanászodtak. A fiú egy fiatal pap, vagyis majdnem: kiválóan tud latinul, ami nagyon hasznos lesz a gyerekek tanulmányai szempontjából; ugyanis határozott természet, legalábbis a plébános szerint. Évi háromszáz frankot fizetnék neki, ráadásul kosztot-kvártélyt kapna. Voltak ugyan kétségeim a politikai felfogását illetően, ugyanis nagyon össze volt nőve azzal a Becsületrenddel kitüntetett öreg katonasebésszel, aki, rokonuk lévén, lakást és teljes ellátást kapott Soreléknél. A nyakamat teszem rá, hogy igazából a liberálisok titkosügynöke volt: azt állította, hogy a környékünk friss hegyi levegője jót tesz az asztmájának, de ezt kötve hiszem. Részt vett *Buonaparté* összes itáliai hadjáratában, sőt azt mondják, hogy annak idején *nemmel* szavazott a császárság intézményére is. Ez a liberális alak kezdte latinra tanítani a Sorel fiút, és ráhagyta azt a rengeteg könyvet, amit magával hozott. Egyébként soha nem jutott volna eszembe, hogy a fűrészmalmos fiát felfogadjam a gyerekeink mellé; de a plébános, pontosan egy nappal azelőtt, hogy örökre összevesztem volna vele, azt mondta, hogy ez a fiatal Sorel már három éve tanul latinul, papi szemináriumba szeretne menni. Tehát nem liberális, hanem latinista.

– Ez a megoldás több szempontból is kapóra jönne – folytatta Rênal úr, óvatos pillantást vetve a feleségére –, a Valenod borzalmasan felvág a két szép normann parádéslóval, amit a hintójához vásárolt. A gyerekeinek viszont nincs házitanítója.

– De akkor el is halászhatja őt előlünk!

– Tehát egyetértesz az ötletemmel? – kérdezte Rênal úr, hálásan rámosolyogva a feleségére a remek észrevételért. – Akkor el is döntöttük a dolgot.

– Ó, istenem! Hogy te milyen gyorsan tudsz határozni, kedvesem!

– Igen, mert erős jellem vagyok, ahogy azt a plébános is megtapasztalhatta. Ne áltassuk magunkat: itt minden bokorban egy liberális lapul. Egészen biztos vagyok benne, hogy az összes vászonkereskedő irigykedik rám; ketten-hárman már meg is szedték magukat; hát azt akarom, hogy lássák, amint a Rênal gyerekek a *házitanítójukkal* mennek sétálni. Ennek meglesz a hatása. A nagyapám gyakran mesélte, hogy gyerekkorában házitanítója volt. Rendben, száz aranytalléromba fog kerülni, de ezt elkerülhetetlen, a rangunk megkívánta kiadásnak kell tekintenünk.

A villámgyors elhatározás hallatán Rênalné mélyen elgondolkodott. Magas, jó alakú nő volt, a környék szépe, ahogy a hegyeinkben mondani szokás. Egyszerűség sugárzott belőle, és fiatalos volt a mozgása; egy párizsi férfiben ez a naiv, ártatlan és élénk kecsesség akár gyöngéden kéjes gondolatokat is ébreszthetett volna. Ha Rênalné tudomást szerzett volna egy efféle sikerről, bizonyára elszégyelli magát. Soha kacérság vagy mesterkélttség nem érintette meg tiszta szívét. A hírek szerint Valenod úr, a szegényház gazdag igazgatója tette neki a szépet, eredménytelenül, ami különös fénybe vonta Rênalné erényességét; ugyanis ez a Valenod, aki magas, tagbaszakadt, vöröslő orcájú, tömött, fekete pofaszakállú fiatal férfi volt, azok közé a nyers, pimasz és hangos alakok közé tartozott, akit vidéken szép férfinak neveznek.

Rênalné, ez az igencsak félénk és érzékeny teremtés legfőképpen Valenod úr kóros mozgékonyágát és fel-felcsattanó hangját viselte nehezen. Mivel távol tartotta magát mindentől, amit Verrières-ben az élet örömeinek szokás nevezni, az volt a híre, hogy felvág a származására. Pedig neki ez eszébe sem jutott, csak nagyon boldog volt, hogy a helyi urak nemigen teszik nála tiszteletüket. Azt sem tagadhatjuk, hogy e helyi urak feleségei ostoba libának tartották, mert egyáltalán nem

értett a ravaszkodáshoz, és az összes kiváló alkalmat elszalasztotta, amikor Párizsból vagy Besançonból szép kalapokat hozathatott volna az urával. Csak hagyják őt békében bolyongani szépséges kertjében, mindössze ennyit várt az élettől.

Naiv lélek volt, soha fel sem merült benne, hogy megítélje a férjét, vagy bevallja magának, hogy unatkozik mellette. Feltételezte, bár ezt így soha nem fogalmazta meg magának, hogy férj és feleség között nem is lehetséges az övékénél gyöngédebb kapcsolat. Rênal úr akkor állt a legközelebb a szívéhez, amikor a gyerekeikkel kapcsolatos terveit ecsetelte neki: a legnagyobb fiút katonának szánta, a másodikat bírónak vagy ügyésznek, a harmadikat pedig papnak. Egyszóval: a felesége Rênal urat még mindig sokkal kevésbé találta unalmasnak, mint az összes többi ismerős férfit.

Teljesen megalapozott volt ez a hitvesi ítélet. A verrières-i polgármester a nagybátyjától örökölt fél tucatnyi tréfás anekdotának köszönhetette, hogy szellemesnek és igazi úriembernek tartották. Az öreg Rênal kapitány még a forradalom előtt az orléans-i herceg gyalogezredében szolgált, és amikor Párizsban járt, fogadták a herceg szalonjaiban is. Ott azután volt alkalmuk találkozni Madame de Montesonnal, a híres Madame de Genlis-sel és Ducrest márkival, aki a Palais-Royal átalakítását irányította. Ezek a nevezetes személyiségek a szükségesnél gyakrabban bukkantak fel Rênal úr anekdotáiban. Ám apránként kezdte kényes feladatnak érezni a finom részletekben gazdag események elbeszélését, és már csak kivételes alkalmakkor hozta fel az Orléans-házzal kapcsolatos anekdotákat. Mivel nagyon udvarias is volt, kivéve, ha pénzről volt szó, joggal tartották őt Verrières legarisztokratikusabb emberének.